

A. BLINKENA, R. GRABIS

AKADĒMIKA JĀŅA ENDZELĪNA ZINĀTNISKĀ DARBĪBA PADOMJU LATVIJĀ

Latviešu izcilā valodnieka akadēmiķa Jāņa Endzelīna 100. dzimšanas dienas atcerei veltītajā „Baltistikas“ 1973. gada IX(2) numurā publicēts R. Grīšles raksts „Jānis Endzelīns (1873. — 1961.)¹. Tajā autore raksta gan par J. Endzelīna dzīvi, gan darbiem.

Rakstu iepazīstot, lasītājs tomēr jūtas pārsteigts, ka savādā kārtā R. Grīšle gandrīz nemaz nav aplūkojusi akadēmiķa nozīmīgo devumu padomju laikā un — kas jo dīvaināk — latviešu padomju zinātnisko aprindu attieksmē pret J. Endzelīna pētījumiem un viņa personību saskatījusi tikai negatīvu nostāju. Šāda R. Grīšles pieeja rada izbrīnu jo īpaši tāpēc, ka viņa, kas sevi uzskata gandrīz vai par vienīgo stingri izturēto J. Endzelīna skolnieci, savā tieši akadēmiķa J. Endzelīna 100. dzimšanas dienas atcerei veltītajā rakstā noklusējusi ievērojamu akadēmiķa aktīvas zinātniskās darbības posmu un līdz ar to atņēmusi lielu daļu viņa patieso nopelnu latviešu padomju valodniecības attīstībā.

Lai „Baltistikas“ lasītāji iegūtu patieso ainu par akad. J. Endzelīna darbību un padomju sabiedrības attieksmi pret viņu pašu, atzīstam par vajadzīgu sniegt īsu Endzelīna pēckara perioda darbības apskatu un dažus faktus, kas liecina par sabiedrības attieksmi pret lielo zinātnieku un viņa veikumu.

Tūlīņ pēc fašistu padzišanas no Rīgas 1944. gada rudenī J. Endzelīns nekavējoties iesaistījās Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes darbības atjaunošanā un, līdzko fakultātē varēja sākties mācību process, Endzelīns sāka lasīt savus lekciju kursus. Tā kā no redzamajiem latviešu valodniekiem pie savas tautas pēc Rīgas atbrīvošanas bija palicis Endzelīns viens, bet gandrīz visi pārējie bija tautu pametuši un aizklīduši svešumā, Endzelīnam bija universitātē jāuzņemas pastiprināta slodze. Turklāt viņam nācās lasīt lekcijas arī Rīgas pedagoģiskā institūta Latviešu valodas un literatūras nodaļas studentiem. Kad Filoloģijas fakultātes ietvaros zinātniskai pētniecībai veidojās Valodniecības institūts, kam bija jāpārņem bijušās Latviešu valodas krātuves materiāli, cik to bija saglabājis, arī šā institūta vadību uzņēmās J. Endzelīns. 1946. gadā nodibinātajā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijā

¹ R. Grīšle, Jānis Endzelīns (1873—1961), — Baltistica IX(2) 1973, 119—134.

starp pirmajiem tās īstenajiem locekļiem – LPSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķiem – tika izraudzīts arī Jānis Endzelīns. Zinātņu akadēmijas sastāvā līdz ar daudziem citiem zinātniskās pētniecības institūtiem nodibinājās arī Valodas un literatūras institūts, kurā kā valodas nozares pamatbāze iekļāvās minētais Filoloģijas fakultātes institūts. Jaundibinātajā Valodas un literatūras institūtā kā tā valodas daļas vadītājam Endzelīnam nācās ievirzīt un vadīt visu latviešu valodas zinātniskās pētniecības darbu.

Blakus zinātniski pedagoģiskajam darbam universitātē un pētniecības darba organizēšanas un vadīšanas pienākumiem ZA Valodas un literatūras institūta Valodas daļā Endzelīnam daudz pūļu bija jāveltī jaunu valodnieku kadru izraudzīšanai un to gatavošanai zinātniskajam vai pedagoģiskajam darbam. Šai kadru kaldināšanā Endzelīns darbojās neatlaidīgi. Lielu atbalstu jaunu speciālistu audzināšanā sniedza padomju valdība. ZA Valodas un literatūras institūtā un Latvijas valsts universitātē tika nodibinātas aspirantūras. Un tā, iesaistot zinātniskā vai zinātniski pedagoģiskā darbā un aspirantūrā personas, kas jau agrāk bija ieguvušas vai nu tieši valodniecisko, vai arī vispār filoloģisko izglītību, kā arī spējīgākos nule kā augstskolu attiecīgo nozaru beigušos, samērā īsā laikā valodas nozarē bija izveidojies zināms jauno speciālistu kodols. Šo it straujo jaunu kadru veidošanos lielā mērā sekmēja tas, ka šai procesā rosīgi darbojās līdzī akadēmiķis J. Endzelīns. Daudz ir tagad jau pazīstamu valodas nozares darbinieku, kuru disertāciju izstrādāšanas zinātniskais vadītājs vai konsultants tolaik bija J. Endzelīns, piem., M. Rudzīte, M. Lepika, E. Šmite, T. Porīte, A. Blinkena, S. Raģe, M. Graudiņa u. c.

Blakus minētajiem darbiem un pienākumiem Endzelīns, tāpat kā visā savā iepriekšējā darba mūža daļā, arī tagad neatlaidīgi nodevās latviešu valodas dažādo parādību tālākai pētīšanai. Šo zinātnisko pūliņu rezultātā radās lieli un nozīmīgi pētījumi, kuri cits aiz cita nāca klajā. 1945. gadā J. Endzelīns publicēja jau iepriekšējos gados sagatavoto nelielo, bet saturā bagāto „Ievadu baltu filoloģijā“. Nedaudz gadu vēlāk iznāca jauns kapitāls darbs baltu un salīdzināmajā valodniecībā „Baltu valodu skaņas un formas“ (1948.), kuru Endzelīns sagatavoja izdošanai padomju laikā un kurā ļoti koncentrētā veidā iekļauts viņa ilgus gadus lasītais lekciju kurss. Šis nozīmīgais zinātniskais darbs pēc dažiem gadiem tika pārtulkots un izdots lietuviešu valodā un tagad arī angļu valodā. 1951. gadā latviešu padomju valodniecība kļuva ievērojami bagātāka – šai gadā iznāca viens no akadēmiķa Endzelīna pašiem lielākajiem un nozīmīgākajiem darbiem – monumentālā „Latviešu valodas gramatika“, kas ir ar jauniem valodas materiāliem un secinājumiem papildināts 1922. gadā iznākušās „Lettische Grammatik“ autorizēts tulkojums. Un, lūk, tieši padomju laikā šis kapitālais darbs latviešu valodā nonāk zinātnieku un studentu lietošanā un kļūst par lielu balstu latviešu

padomju valodniecības kadru izaugsmē, latviešu valodas pētišanā un latviešu padomju valodniecības attīstībā. Par šo grāmatu Endzelīnam 1958. gadā piešķīra Ļeņina prēmiju – pirmajam no LPSR zinātniekiem.

Jau 1945. g. Endzelīns uzdeva dažiem institūta darbiniekiem izrakstīt uz kartītēm un iekārtot alfabētiskā kartotēkā, kura bija jau nedaudz iesākta agrākajos gados, vispirms J. Endzelīna abos Latvijas vietvārdu krājumos sastopamos vietu nosaukumus, pēc tam J. Plāķa savāktos un dīvos sējumos izdotos vietvārdus, attiecīgi sasaistot tos ar atbilstošajiem Endzelīna vāktajiem. Kartotēkā bez minētajiem tika ietilpināti vietu nosaukumi vēl no daudziem un dažādiem avotiem, tāpēc līdz ar materiāla dažādošanos bija jāveidojas arī kartotēkas sistēmai.

Nebija vēl kartotēka līdz galam izstrādāta, kad Endzelīns jau uzsāka rakstīt pirmmanuskriptu, veidojot to tā, lai tajā ērti varētu ietilpināt no jauna iegūto materiālu. Vietvārdu manuskripta gatavošanai Endzelīns nodevās ļoti intensīvi, tā ka kartotēkas veidotājiem nereti bija grūti sagatavot laikā vajadzīgo kartīšu devu. Sistemātiskā un neatlaidīgā darbā Endzelīns samērā īsā laikā uzrakstīja gan pirmmanuskriptu, gan arī lielu daļu no galīgā, iespiešanai nododamā rokraksta, un 1956. gadā jau varēja parādīties atklātībā jauns kapitāls akadēmiķa darbs – „Latvijas PSR vietvārdu“ pirmās daļas pirmais sējums, kas guva cildinošas atsauksmes un par ko J. Endzelīnam piešķīra pirmās pakāpes LPSR Valsts prēmiju. Otrais sējums, kura manuskripta uzrakstīšanu manāmi lēnināja profesora slimība un tās dēļ šā sējuma pabeigšanā tika iesaistīta V. Dambe, iznāca 1961. gadā. Diemžēl, no plaši iecerētā visu Latvijas vietvārdu apkopojuma viņš paguva galīgā veidā manuskriptu izstrādāt tikai šiem 2 sējumiem. Darbs vietvārdu vākšanā un sagatavošanā izdošanai A. Upīša Valodas un literatūras institūtā turpinās nepārtraukti.

Bez iepriekš minētajiem kapitālajiem darbiem, ko J. Endzelīns sagatavoja un izdeva padomju laikā, viņš ir publicējis arī nozīmīgus rakstus. Ievērojami ir raksti valodu sakaru jomā – par latviešu valodas un somu valodu² un par baltu un slāvu valodu³ senajiem savstarpējiem sakariem. Pēdējais īstēni ir Endzelīna referāts, ko viņš nolasīja valodniecības jautājumiem veltītajā zinātniskajā konferencē, kas notika 1952. gada februārī Rīgā. Interesants, jaukā izklāstā veidots ir raksts par latviešu valodu Vidzemē⁴. 1951. gadā Skolotāju Avīzē norisa pārrunas par

² Я. Эндзелин, О латышско-финских языковых связях, – Памяти акад. Льва Владимировича Щербы, Ленинград, 1951, 299–304.

³ Я. Эндзелин, Древнейшие славяно-балтийские языковые связи, – Труды Ин-та языка и литературы АН Латв. ССР, 2, 1953, 67–82.

⁴ J. Endzelīns, Latviešu valoda Vidzemē, – Latv. PSR ZA VLI Raksti, 3. sēj., 1954, 125–136. lpp.

skolu grāmatās lietojamo gramatikas terminoloģiju. Šais pārrunās piedalījās arī Endzelīns un publicēja Skolotāju Avīzē nelielu rakstu⁵. Aplūkojamā laika posmā Endzelīns ir publicējis gan Latvijas, gan ārzemju izdevumos vairāku vārdu etimoloģiskās analīzes.

Latviešu valodas zinātniskās terminoloģijas veidošanā un valodas kultūras kopšanā liela nozīme bija Endzelīna līdzdalībai Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas darbā, kur viņš deva savu atzinumu par dažādo zinātņu nozaru speciālistu sagatavotajiem terminu projektiem un ieteica ne vienu vien labu jaunu nosaukumu. Terminoloģijas komisijas darbā Endzelīns iekļāvās kopš tās dibināšanas 1946. gadā un piedalījās daudzus gadus komisijas plenārsēdēs. Kad spēki bija kļuvuši jau vājāki, Endzelīns savas piezīmes par zināmas nozares terminu sarakstu atsūtīja komisijai rakstveidā vai arī lūdza kādam citam komisijas loceklim, lai sēdes gaitā paziņo viņa spriedumu par kādu terminu.

Nevar nepieminēt lielo nozīmi, kāda bija tiem daudzajiem padomiem, ko Endzelīns deva gan saviem darbiniekiem institūtā, gan daudziem citiem kā tīri zinātniskā, tā arī valodas prakses novadā.

Tādā aktīvā un ražīgā darbā ritēja J. Endzelīna gadi Padomju Latvijā. Līdz 1950. gada aprīlim viņš strādāja gan Latvijas Valsts universitātē, gan LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā. Kad gadu nasta lika sevi vairāk manīt un abās minētajās iestādēs veicamā slodze kļuva par smagu, 1950. gadā Endzelīns no universitātes aizgāja un palika darbā tikai Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā. Darbu šai institūtā bija iespējams izkārtot piemēroti viņa vecumam. Zinātniski pētniecisko darbu viņam bija iespēja strādāt mājā. Citu ar institūtu saistītu pienākumu veikšanai sākuma gados viņš, kā aizvien, precīzi noteiktajā laikā divas reizes nedēļā ieradās institūtā. Tikai mūža pašos pēdējos gados dažādu jautājumu skaidrošanai institūta darbinieki ieradās pie akadēmiķa mājā. Tāpat arī viņam tika piegādāti vietvārdu manuskripta rakstīšanai vajadzīgie valodas materiāli. Tādos apstākļos Endzelīnam bija iespējams paveikt lielus un nozīmīgus darbus.

Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā, kā jau minēts, J. Endzelīns vadīja valodas daļu, bet vēlāk, valodas daļai paplašinoties, pētniecības darbam valodas novadā sazarojoties un izveidojoties vairākiem valodas sektoriem, Endzelīns vadīja vārdnīcu sektoru un šai postenī palika līdz sava mūža pēdējai dienai – 1961. gada 1. jūlijam.

Daži vārdi minami par marrismu un tā pārspilējumiem mūsu republikā. Tikai pašos pēdējos Marra t. s. „jaunās mācības“ par valodu pastāvēšanas gados to sāka Latvijā plašāk popularizēt. Šais pāris gados atsevišķi dažādu specialitāšu

⁵ J. Endzelīns, Daži atzinumi par mūsu gramatikas terminiem., – Skol. Av. 1951, 13. apr.

mācības spēki, arī nevalodnieki, aizrāvušies ar marrismu, sāka izteikt prasības, lai uz „jaunās mācības“ pamatiem balsta lekciju kursus valodniecības zinātnē un valodas praksē, kā arī sāka ar neatbilstošām mērauklām vērtēt zinātnisko mantojumu. No tam tad arī izrietēja zināma daļa atsevišķu darbinieku nepamatoto kritisko izteikumu par dažiem Endzelīna darbiem. Protams, ka šo, kaut arī tikai atsevišķo, darbinieku nostāja pret Endzelīna darbiem marrisma propagandas laikā un pēc inerces pat kādu gadu vēl pēc tam varēja radīt viņā nopietnu sarūgtinājumu, ievērojot vēl Endzelīna straujo reakciju pret kritiku, sevišķi, ja to izteica nespeciālisti valodniecībā. Un šai posmā ar kritiskām piezīmēm par Endzelīna darbiem uzstājās galvenokārt vai nu nevalodnieki, vai arī jauni iesācēji valodniecības laukā.

Tāču nupat aplūkotā attieksme pret Endzelīna darbiem bija tikai atsevišķiem darbiniekiem un, kaut arī tā bija nepatīkama epizode Endzelīna darbā, tā bija neilga. Vispārīgajai republikas valdības, zinātnisko un plašās sabiedrības aprindu nostājai tā neatbilda. Par to, pirmkārt, uzskatāmi liecina jau tas, ka tieši „marrisma laikā“ tika izdota Endzelīna grāmata „Baltu valodu skaņas un formas“ (1948), kas izstrādāta, izmantojot vēsturiski salīdzināmo metodi, kuru marrisms apkaļoja. Tāpat arī „Latviešu valodas gramatikas“ tulkošanas un iespēšanas darbs norisa tais pašos gados. Arī vietvārdu manuskripta rakstīšanu Endzelīns bez traucējumiem uzsāka šai laikā. Un R. Grīšles rakstā pieminētajā diskusijā par Endzelīna „Latviešu valodas gramatiku“ atskanēja ne tikai kritika, bet tika nolasīts arī referāts, kas šo Endzelīna darbu novērtēja kā augstāko sasniegumu latviešu valodas gramatiku vēsturē. Te jāpiezīmē, ka Art. Ozols, kas šai sanāksmē lasīja kritiski ieturēto ievadreferātu, norādīja uz aplūkojamā Endzelīna darba vērtību un nozīmi valodniecībā. Un pēc dažiem gadiem Art. Ozols, kas izveidojās par vienu no pašiem redzamākajiem un daudzpusīgākajiem latviešu padomju valodniekiem un jaunu kadru audzinātājiem, kļuva par profesoru, filoloģijas zinātņu doktoru, LPSR Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekli un deva ievērojamus pētījumus, vairākos rakstos ļoti nopietni un atzinīgi novērtēja J. Endzelīna dzīvi un darbus⁶.

Tā kā terminam **sintakse** valodniecībā, īpaši tās dažādajos virzienos, tiek piešķirta visai dažāda nozīme, ietverot tajā gan šaurāka, gan plašāka apjoma sintaktiskās parādības, tad nav nekā attaisnojami centieni pierādīt par nepareiziem Art. Ozola uzskatus, ja viņš ar sintaksi sapratis teikuma mācību un vārdu savienojumus, t. i., iekļāvis šai jēdzienā teikuma sintaksi un vārdkopu sintaksi un kā

⁶ A. Ozols, Akadēmiķa Jāņa Endzelīna dzīve un zinātniskā darbība, — Latv. PSR ZA Vēstis, 1958, II, 11—20; A. Ozols, Jāņa Endzelīna Latviešu valodas gramatika, — Cīņa, 1958, 19. febr. u. c.

patstāvīgs zinātnieks saskaņā ar savu uzskatu ir izdarījis kādus secinājumus. Endzelīna lielais devums arī vārdšķiru sintaksē nekad nav ticis mazināts.

R. Grīse gan min, ka Endzelīns „...saņem arī daudz augstas atzinības, gan no tuvienes, gan tālienes“, bet savā rakstā pūlas parādīt galvenokārt to, ka „...daudz nelaba jāpieredz Endzelīnam bija viņa paša dzimtenē“. Un par padomju laiku akcentēts vai vienīgi nelabais. Mēs te sniegsim virkni faktu, kas var liecināt par padomju sabiedrības nostāju attieksmē pret Endzelīna darbu un personību.

PSRS Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis Endzelīns bija jau kopš 1929. gada. Kā jau minēts, 1946. gadā Endzelīns kļūst par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķi līdz ar akadēmijas nodibināšanu. Viņam piešķirts LPSR Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka nosaukums, Ļeņina ordenis, Sarkanās Zvaigznes ordenis, Darba Sarkanā Karoga ordenis un vairāki goda raksti. Par jau minētajiem izcilajiem darbiem piešķirta Ļeņina prēmija un LPSR Valsts prēmija. Endzelīns tika svinīgi godināts 75., 80. un 85. dzimšanas dienas atcerei sarīkotajos aktos, kuros piedalījās republikas partijas un valdības vadošās personas, plašas zinātnisko darbinieku un visas sabiedrības aprindas, kā arī viesi no citām padomju republikām. 75 gadu jubilejā viesu vidū bija arī Endzelīna klausītājs no Harkovas laikiem, tagadējais Grūzijas PSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķis, prof. doktors G. S. Ahvlediani. 85. dzimšanas dienas reizē iznāca J. Endzelīnam veltīts plašs zinātnisks rakstu krājums⁷, kurā ar rakstiem piedalījušies gan Latvijas PSR, gan citu padomju republiku, gan arī aizrobežu valodnieki. Šis pašas jubilejas gadījumam veltīts arī plašs Endzelīna bibliogrāfijas izdevums⁸.

Iepriekš pieminētā raksta autore savā rakstā ir uzrādījusi visus savus gan plašākos, gan mazākos apcerējumus par Endzelīnu, gan arī dažādās informācijas, kuru saturs nereti atkārtojas. Citu autoru rakstus viņa nemaz nepiemin un, ja nu kādu, tad galvenokārt tādu, no kura var izlobīt kādu ļaunu vilcienu pret Endzelīnu. Tāda pieeja var radīt lasītājos ieskatu, ka atzinīgus vārdus par Endzelīna dzīvi un darbību padomju laikā ir rakstījusi tikai R. Grīse, bet cits neviens vai nu neko nav teicis, vai arī — ka pārējie visi ir runājuši tikai ļaunu par Endzelīnu. Patiesās ainas atspoguļošanai minēsim te dažus no tiem rakstiem, kas par Endzelīnu parādījušies padomju laikā. Pilnīgāku pārskatu par rakstiem, kas latviešu padomju presē veltīti J. Endzelīna dzīves un darba aplūkojumam, var gūt

⁷ Rakstu krājums. Veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei, Rīgā, 1959, 736.

⁸ Akadēmiķis J. Endzelīns, Bibliogrāfija, Saštādījis Kārlis Egle un Jānis Paeglis, Rīgā, 1958, 107.

no latviešu padomju valodniecības bibliogrāfijām⁹. R. Grīsles rakstus te neminēsim, jo tos viņa pati itin visus ir ietilpinājusi savā rakstā.

Vispirms te minami daži raksti, kuros aplūkots kāds no Endzelīna zinātniskās darbības novadiem vai pozitīvi vērtēts kāds no viņa darbiem¹⁰.

Jo aktīva rakstu sagatavošana un publicēšana norisa Endzelīna zināmās mūža gadskārtu reizēs, kad tika doti gan plašāka apjoma raksti, gan šaurāki apercerējumi, kuros autori ievilka arī vienu otru jaunu vilcienu Endzelīna personības un viņa pētījumi vērtējumā. Šais gadījumos visi attiecīgie preses izdevumi – žurnāli, avīzes, kā Rīgas, tā arī rajonu, tāpat dažādie kalendāri un citi izdevumi ievietoja rakstus par Endzelīnu. 1948. gadā Endzelīna 75 gadu jubilejā viņa dzīve un zinātniskā darbība aplūkota vairākos rakstos¹¹. 1953. gadā, pieminot J. Endzelīna 80. dzimšanas dienu, starp daudzo rakstu autoriem ir jauni vārdi, kas

⁹ Dz. Barbare, Bibliogrāfija (1945–1956) – grām. Latv. PSR ZA VLI Raksti, VII sēj., Rīgā, 1958, 257–268; Dz. Barbare, Bibliogrāfija (1957–1958) – grām. Latv. PSR ZA VLI Raksti, X sēj., Rīgā, 1959, 239–246.; Dz. Barbare, Bibliogrāfija (1959–1963) – grām. Teikuma uzbūve, Latv. PSR ZA VLI Raksti, XVII sēj. Rīgā, 1964, 209–222.; Dz. Barbare, Latviešu padomju valodniecības attīstības desmitgade republikā publicēto darbu atslogojumā (1962–1971) – grām.: Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam (1873–1973), Rīgā, 1972, 471–509.

¹⁰ V. Dambe, Profesora Dr. J. Endzelīna darbs vietu vārdu nozarē, – Latv. PSR ZA Vēstis, 1953, 4, 127–133; D. Zemzare, Akadēmiķa Jāņa Endzelīna pirmie pētījumi par slavismiem latviešu valodā, – Latv. PSR ZA Vēstis, 1958, 3, 25–30; Д. Нитинь, К проблеме языковых отношений в трудах Я. М. Эндзелина, – Ученые записки 1-го Московского государств. пед. инст. иностр. яз. им. Мориса Тореза, 52, 1969, 416–428; Д. Нитинь, Некоторые проблемы общего языкознания в трудах Я. М. Эндзелина, – Научные доклады высшей школы, филол. науки, 3, 1969, 84–95; Д. Нитинь, Некоторые проблемы эволюции языка в трудах Я. М. Эндзелина, – Latv. PSR ZA Vēstis, 2, 1969, 30–38; V. Skujiņa, J. Endzelīna devums latviešu valodas zinātniskās terminoloģijas attīstībā, – Grām.: Latv. val. kult. jaut., 8. laid., Rīgā, 1972, 17–33; M. Saule – Sleine, Par akadēmiķa Jāņa Endzelīna darbu latviešu valodas kultūras laukā. Turpat, 7–16; D. Nitiņa, Vispārīgās valodniecības jautājumi akadēmiķa Jāņa Endzelīna darbos, – Grām. Veltījums akad. Jānim Endzelīnam (1873–1973), Rīgā, 1972, 11–24; M. Rudzīte, Jānis Endzelīns un latviešu valodas dialektoloģija, – Literatūra un Māksla, 1973, 24. febr.; T. Porīte, J. Endzelīna literāro normu un normēšanas kritēriji latviešu valodas praksē, – LPSR ZA Vēstis, 1973, 2, 68–75; P. Ozoliņš, Jānis Endzelīns cīņā par latviešu valodas kultūru, – Skol. Av., 1973, 21. febr.; M. Rudzīte, Vērtīgs J. Endzelīna pētījums (par vietvārdu 1. sēj.), – Cīņa, 1957, 1. nov.; H. Bendikis, Dažas piezīmes par akadēmiķa J. Endzelīna Latvijas PSR vietvārdiem, – Literatūra un Māksla, 1957, 2. nov.; K. Kurcalts, Izcila valodnieka darbs (par vietvārdu 1. sēj.), – Skol. Av., 1957, 19. dec.; A. Sabāļausks, Vērtīgs ieguldījums valodniecībā (par vietvārdu 1. sēj.), – Latv. PSR ZA Vēstis, 1958, 2, 153–156 u. c.

¹¹ J. A. Jansons, J. Endzelīns mūsu valodniecības laukā, – Latv. PSR ZA Vēstis, 1948, 2, 7–13; M. Plūme, Akadēmiķa profesora Dr. J. Endzelīna 75 gadu mūža cēliens, – Karogs, 1948, 2, 241–243; A. Grigulis, Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 75 gadi, – Cīņa, 1948, 43. nr. u. c.

liecina, ka aizvadītajos gados ir ierindā stājušies jauni kadri¹². Jo kupls rakstu klāsts ir Endzelīna 85. dzimšanas dienas sakarā. Laikraksts „Cīņa“ ir ievietojis starp citiem Endzelīna skolnieku Grūzijas PSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķa G. Ahvlediani, Ukrainas PSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķa L. Bulahovska, kā arī Igaunijas PSR Zin. akad. akadēmiķa P. Aristes, Lietuvas PSR Zinātņu akadēmijas Lietuviešu valodas un literatūras institūta zinātniskā līdzstrādnieka A. Sabaļauska rakstus¹³. Arī citos laikrakstos un žurnālos, kā arī citos izdevumos ir šai piemiņas dienai veltīti raksti¹⁴.

Pēc J. Endzelīna nāves zināmās gadskārtās republikas žurnāli un laikraksti, kā centrālie, tā rajonu, kā arī citi izdevumi ievieto rakstus, kas veltīti akadēmiķa atcerei. Tādā kārtā tautā tiek uzturētas dzīvas atmiņas par dižo latviešu zinātnieku un par viņa veikumu. Plašāk presē tika atzīmēta 90. un 95. dzimšanas diena¹⁵. Dažādos apkopojošos apskatos par latviešu padomju valodniecības attīstību vispār vai Valodas un literatūras institūta kāda darbības posma apcerēs aizvien tika parādīta un uzsvērtā Endzelīna pētījumu un viņa zinātniskās darbības nozīme latviešu padomju valodniecības attīstībā¹⁶.

LPSR Zinātņu akadēmijā nodibināta akadēmiķa Jāņa Endzelīna prēmija, kuru piešķir par izciliem pētījumiem par latviešu valodas, baltu valodu, kā arī valodu sakaru problēmām. Pirmo šādu prēmiju ieguva Latvijas Valsts universitātes docente filoloģijas zinātņu kandidāte Alise Laua par 1969. g. publicētajiem darbiem „Latviešu leksikoloģija“ un „Mūsdienu latviešu literārās valodas fonētika“.

¹² M. Saule – Sleine, E. Sokols, Latviešu izcilais valodnieks Jānis Endzelīns, – Latv. PSR ZA Vēstis, 1953, 4, 119–126; H. Bendīks, Zinātnei un tautai veltīts mūžs, – Cīņa, 1953 46. nr. u. c.

¹³ G. S. Ahvlediani, Tautai un pasaules zinātnei, L. Bulahovskis, Liels zinātnieks, liels cilvēks, P. Ariste, Tērbatieša skatījumā, A. Sabaļausks, Latviešu valodnieks un lituānistika, – Cīņa, 1958, 22. febr.

¹⁴ A. Ozols, Izcilais latviešu valodnieks, – Pad. Latv. Komunisti, 1958, 2, 50–54; J. Rozenbergs, Latviešu izcilais valodnieks Jānis Endzelīns, – Karogs, 1958, 2, 141–143; K. Kārklīņš, Latviešu zinātniskās valodniecības celmlauzis, – Pad. Jaun. 1958, 22. febr. u. c.

¹⁵ S. Raģe, Profesoru J. Endzelīnu pieminot, – Skol. Av., 1963, 20. febr.; J. Rozenbergs, Domājot par lielo valodnieku, – Karogs, 1968, 4, 171; M. Saule – Sleine, Zelta graudu vācējs valodas druvā, – Literatūra un Māksla, 1968, 17. febr.; M. Rudzīte, Vai ir vēl kas palicis, ko viņš nav izpētījis? – Pad. Jaun., 1968, 25. febr.; A. Blinkena, Izcilo slolotāju pieminot, – Skol. Av. 1968, 21. febr. u. c.

¹⁶ R. Grabis, Latviešu padomju valodniecības izaugsme, – Latv. PSR ZA Vēstis, 1957, 10, 115–128; R. Grabis, Valodniecības attīstība Padomju Latvijā 25 gados, – Latv. PSR ZA Vēstis, 1965, 7, 67–73; J. Kālīniņš un R. Grabis, Latv. PSR ZA A. Upīša Valodas un literatūras institūta devums tautas kultūrā, – Latv. PSR ZA Vēstis, 1971, 3, 35–44.

Kā jau ticis ziņots, A. Upīša Valodas un literatūras institūts gatavo Endzelīna rakstu izlasi 4 sējumos. Neilgi pirms Endzelīna 100. dzimšanas dienas nāca klajā šo rakstu 1. sējums, un patlaban iespiests arī sējums¹⁷.

Pēc J. Endzelīna nāves, sākot ar 1963. gadu, ik gadus viņa dzimšanas dienā, 22. februārī, ZA Valodas un literatūras institūts rīko akadēmiķa atcerei veltītas zinātniskas konferences. Šīs Jāņa Endzelīna atceres dienas kļuvušas it kā par visas latviešu padomju valodniecības ikgadu sasniegumu skatēm un turpmāko darbu un uzdevumu virzienu nospraudējām. Līdz 1973. gadam bija notikušas 10 šādas konferences, kurās nolasīti kopā ap 110 referāti. Tos nolasījuši Valodas un literatūras institūta zinātniskie līdzstrādnieki, Latvijas Valsts universitātes dažādo valodas katedru pasniedzēji, citu republikas augstāko mācību iestāžu darbinieki, kā arī lingvisti no Lietuvas PSR, Igaunijas PSR, Ukrainas PSR, kā arī Polijas Tautas republikas.

Jo daudzpusīgi tika atzīmēta akadēmiķa Jāņa Endzelīna 100. dzimšanas diena. Jau 1972. gada beigās iznāca plašs un saturā bagāts šās ievērojamās dienas atcerei veltīts rakstu krājums¹⁸, kurā ievietoti republikas valodnieku jaunākie pētījumi par visai dažādām latviešu valodas parādībām. Akadēmiķa 100. dzimšanas dienā, 1973. gada 21. un 22. februārī notika plaša starprepublikāniska zinātniska konference „Baltu valodas un to savstarpējie sakari ar slāvu, somugru un ģermāņu valodām“, kurā referātus nolasīja 11 mūsu republikas valodniecības darbinieki un 17 viesi – ievērojami padomju valodnieki no Lietuvas PSR, Igaunijas PSR, Baltkrievijas PSR, Ukrainas PSR, kā arī no Maskavas, Ļeņingradas un citām Padomju Savienības pilsētām. Viesu vidū bija tādi ievērojami padomju valodnieki kā Lietuvas PSR Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis, prof. dokt. V. Mažulis, prof. dokt. Z. Zinkevičs, prof. dokt. V. Grinaveckis, Igaunijas PSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķis prof. dokt. P. Ariste, Ļeņingradas universitātes prof. dokt. J. Otkupščikovs, Baltkrievijas PSR Valsts universitātes prof. dokt. A. Supruns un daudzi citi. Konferenci sarīkoja LPSR Zinātņu akadēmija un Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitāte, un tās plenārsēdēs un sekciju sēdēs piedalījās ļoti liels skaits klausītāju. Par konferences nopietno un daudzpusīgo saturu liecību var dot referātu tēžu krājums¹⁹.

Zinātņu akadēmijas Vēstis 1973. gada februāra (2) un aprīļa (4) numurā ievietoja virkni rakstu, kuros tika plaši apskatīts Endzelīna devums latviešu valod-

¹⁷ Jānis Endzelīns, Darbu izlase, Rīgā, I, 1971, II 1974.

¹⁸ Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam, 1873–1973, Rīgā, 1972, 518.

¹⁹ Балтийские языки и их взаимосвязи со славянскими, финно-угорскими и германскими языками. Тез. докл. научн. конф., посвящ. 100-летию со дня рождения акад. Я. Эндзеліна, Рига, 1973, 130.

niecības attīstībā un sniegti jauni pētījumi par dažādām baltu valodu parādībām un baltu un slāvu valodu sakariem. Rakstus ZA Vēstīm bija atsūtījuši arī vairāki ievērojami citu padomju republiku valodnieki. Endzelīna nozīmes aplūkojumi bija doti arī republikas žurnālos, laikrakstos un rakstu krājumos, kā arī citos izdevumos²⁰.

Cieņa un atzinība dižajam valodniekam un viņa darbam Padomju Latvijā bijusi un ir joprojām. Latviešu padomju valodnieku saime aizvien dziļāk apgūst bagāto akadēmiķa Jāņa Endzelīna zinātnisko mantojumu un radoši to izmanto jaunu pētījumu izstrādāšanā visdažādākos valodas līmeņos.

²⁰ A. Blinkena, Mūža lielums, J. Endzelīnam – 100, – Ciņa, 1973, 22. febr.; Dambe V. Akadēmiķim Jānim Endzelīnam 100, – Zvaigzne, 1973, 4, 3–4; R. Grabis, Jānis Endzelīns un latviešu valodniecības attīstība, – Latv. PSR ZA Vēstis, 1973, 2, 58–67; J. Rozenbergs, Dižais zinātnieks Jānis Endzelīns (1873–1973), – Karogs, 1973, 2, 134–137; M. Rudzīte, Latviešu valodas skolotāju skolotājam 100, – Pad. Jaun., 1973, 21. febr.; X. Бендикс, Выдающийся лингвист, К 100-летию со дня рождения Яна Эндзелина, – Сов. Латв., 1973, 22 февр. и с.